

Så kan fiskene dø!!

- Med naturen som ramme og vand som tema.

Af Hanne Værum Sørensen, Helle Mogensen og Jacob Haarbo Nyhuus.

På en sommerdag går tre femårige børn; Niels, Erik og Vera fra skovbørnehaven tur sammen med Jacob, som er deres pædagog. Mens de går, spørger Jacob om de har været nede ved søen i dag. Det har de ikke, svarer børnene, så de går helt ned til broen, hvor Jacob forestår at de lægger sig på maven og kigger ned i vandet, for at se om der er noget dernede. Det gør de, og ét af børnene udbryder højt: “Dér er en cigaret.”

Jacob spørger: “Skal den være i søen?” Børnene er enige om, at det skal den ikke. Jacob forklarer at det er en lille pose, som er lidt ligesom en cigaret, det hedder snus. Snusposen bliver fisket op og puttet ned i en skraldepose, som Jacob har med. Han spørger børnene om de vil hjælpe med at finde flere ting, som ikke hører til i søen. Det vil børnene gerne. Niels peger og siger: “Der er noget grønt dernede.” Alle går hen til ham og kigger ned i søen.

Jacob fisker et stykke grønt plastiklegetøj op, det er noget fra en sandkasse til at lave sandkager med. “Hører den til nede i søen?” spørger Jacob.

Børnene råber i kor: “Neeeej.” Så siger Erik: “Der er en til pose med snus herhenne.” De andre børn løber hen og de får i fællesskab fisket snusposen op af søen og puttet den ned i skraldeposen. Jacob spørger: “Ved I, hvad kan der ske med fiskene hvis der er skrald i søen?” De tre børn råber: “De kan dø!”

“Så hvad siger I til om vi skal passe på naturen og fiskene? Vil I være med til det?” spørger Jacob. “Jaaa!” svarer børnene.

Lidt efter får de øje på en flaske ude i søen og bliver enige om at den heller ikke burde ligge der. “Men kan der være nogle gange, hvor det er okay, at der ligger en flaske i vandet?” spørger Jacob. “Ja, hvis fiskene er tørstige” svarer Erik. “Eller hvis der er et skattekort” siger Niels. “Præcis”, siger Jacob. Han og børnene taler om det med at man nogen gange kan være heldig og finde en flaskepost.

Til sidst bliver flasken og det, der er i posen med skrald, sorteret og lagt ned i de rigtige skraldespande, og Jacob siger “tak for hjælpen.”

Vi er i en skovbørnehave, lidt udenfor Aarhus. Børnene kender skoven, som er deres daglige legeområde. De to pædagoger, Helle og Jacob, har deltaget i et nordisk forskningsprojekt, hvor de, sammen med pædagoger fra naturbørnehaver i Norge og i Sverige, har undersøgt hvordan naturbørnehavers pædagogiske praksis kan være inkluderende rammer for børns læring, udvikling og trivsel, ved at lave observationer af, hvordan vand på forskellige måder indgår i

den daglige pædagogiske praksis. Der har været flere besøg af de involverede forskere og pædagogerne har deltaget i netværksmøder på tværs af de tre lande.

Projektets formål har været at undersøge hvordan det pædagogiske arbejde med naturen som ramme og vand som tema, kan være med til at skabe ny viden og nye praksisser for hvordan de unge generationer kan opbygge handlekompetencer og opleve optimisme og håb for fremtiden.

Tidligere forskning (bl.a. Madsen, Jørgensen & Husted, 2023) har vist hvordan arbejde med natur og udeliv kan udgøre et godt afsæt for en pædagogik for bæredygtighed.

Pædagogerne i de norske, svenske og danske naturbørnehaver har lavet mange observationer i børnehavernes hverdag og med udgangspunkt heri har de formuleret nogle fine fortællinger om hvordan deres naturpædagogiske praksis skaber rammer for bæredygtig dannelse og inkluderende fællesskaber for alle børn. Helle fortalte for eksempel på et netværksmøde om, hvordan de har erfaret at flere af børnene kan have svært ved at begå sig i naturen, fordi de er motorisk udfordrede eller fordi de føler sig utrygge, når de er ude. Naturen kan være uforudsigelig, der kan være ret koldt om morgenen, stenene kan være glatte i regnvej og grenene kan knække, når man klatrer. ”Men efter noget tid, når børnene er blevet trygge ved at være i skoven, ser vi tydeligt en bedre trivsel, børnene bliver mindre stressede, de bliver mere rolige og meget bedre motorisk. De trives simpelthen bedre.”

Pædagogerne fra de andre naturbørnehaver bekræfter erfaringen fra Aarhus, og kommer med flere eksempler på, hvordan de, igennem aktiviteter, der har med vand at gøre, kan give rum for at alle børn kan være med. Det var både planlagte aktiviteter og mere spontane, som den situation, som Jacob fortalte om, med snusposerne og flasken i søen, som var en uformel lille aktivitet, der udsprang af hans observation af at der lå nogle snusposer nede i søen.

Jacob uddyber sine refleksioner i situationen:

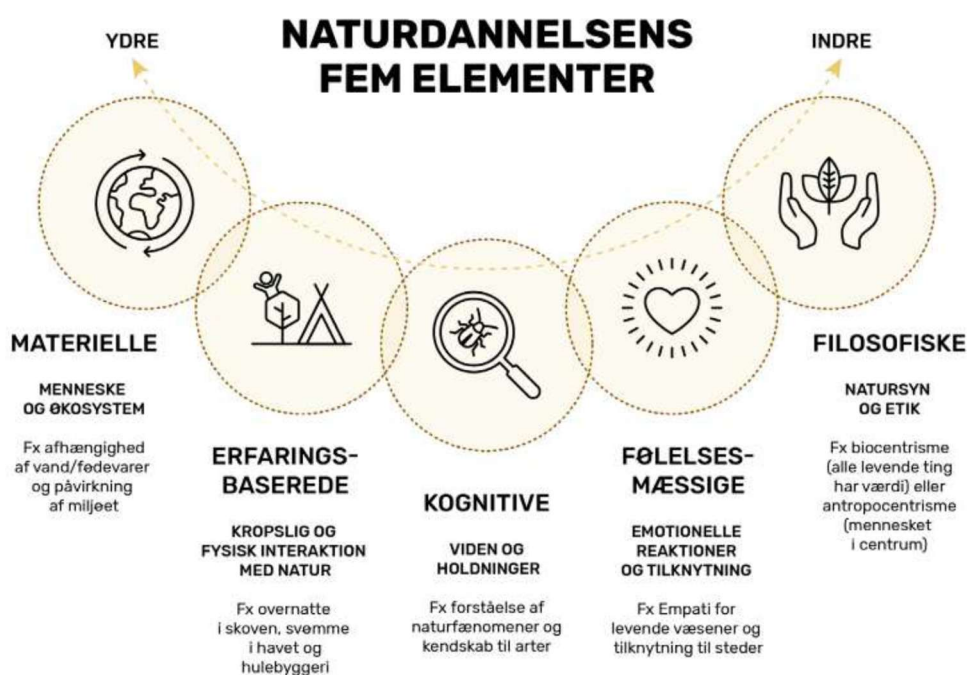
Nogen ville måske bare tage dem (snusposerne) op selv, men jeg så muligheden for at inddrage børnene og give dem en oplevelse af at de er med til at passe på den natur, der er vores legeplads. Vi vil gerne give børnene et tilhørsforhold til stedet og generelt til naturen. I vores perspektiv er aktiviteter som denne med til at bringe børn og natur tættere. Børnene var alle tre meget involverede og det handlede jo om hvordan man som pædagog præsenterer aktiviteten. Jeg valgte et fokus på at gøre det til noget læring og noget sjovt, som drejede sig om at undersøge hvad der er i søen og ikke et samle-skrald-fokus. Men det udviklede sig på børnenes initiativ efter de havde opdaget at der var flere snusposer, et stykke plasticlegetøj og en flaske i søen.

Pædagoger fra naturbørnehaverne i Norge og Sverige kunne fortælle historier, der lignede denne, fx lavede pædagogen i den svenske børnehave en labyrint i sneen og et barn brugte en god halv time på at gennemføre den og var stolt som en pave da det lykkedes. I en anden aktivitet var børnene fuldt koncentrerede i flere timer, med at samle regnvand og eksperimentere med lave kanaler og søer i sandkassen.

Det er en fælles værdi i de nordiske lande at børn skal have viden om naturen blandt andet igennem deres tid i børnehaven, ved at pædagogerne skaber læringsmiljøer, der understøtter, at alle børn kan være aktive i at observere og undersøge naturfænomener i deres omverden. I *Den styrkede pædagogiske læreplan* står der at det forventes at pædagogerne i de danske daginstitutioner sørger for at alle børn får konkrete erfaringer med naturen, erfaringer, som udvikler deres nysgerrighed og også giver mulighed for at opleve tilknytning og forbundethed med naturen. I den svenske læreplan bliver der peget på vigtigheden af at alle børn får mulighed for at udvikle kendskab til forholdet mellem mennesker og naturen, og i den norske *Rammeplan for barnehagen* fremhæves det, at børn skal introduceres til hvordan bæredygtighed er noget, som alle kan være fælles om at stræbe mod og at det er vigtigt at værne om naturen og naturens ressourcer.

International forskning bekræfter det, som de nordiske læreplaner for daginstitutioner lægger vægt på, fx har Ives m.fl. (2018) vist hvordan oplevelser og erfaringer i naturen, faciliteret af pædagogerne, kan give børnene en begyndende forståelse for betydningen af en bæredygtig udvikling og skabe muligheder for det, de kalder naturdannelse, som spænder mellem det ydre – det materielle, som handler om forholdet mellem mennesker og økosystemet og det indre – det filosofiske, som handler om natursyn og etik, om biocentrisme, at alle levende ting har værdi – eller antropocentrisme, at mennesket er i centrum.

Figur 1. Naturdannelsens fem elementer, fra Ives m.fl., oversat af Præstholt og Hartmeyer, 2021.

Vi kan se at de fem elementer i naturdannelsen er på spil i eksemplet med snusposen i søen. Det materielle er på spil, ved at børnene får kendskab til hvordan naturen bliver påvirket af at der er snusposer i vandet. Det er erfaringsbaserede, kropslige oplevelser, børnene får, når de ligger på maven på broen og er med til at fiske snusposerne op og smide dem i skraldespanden. Det er kognitive erfaringer, børnene får, gennem dialoger med pædagogerne, hvor de tilegner sig viden om naturen og de får kendskab til, hvad fisk lever af, og hvad fiskene ikke kan tåle, og de taler om snusposen, som er affald og om flasken, som jo godt kunne være en flaskepost – men det var det altså ikke, så den skulle puttes i beholderen for glas og metal. Det er følelsesmæssige oplevelser, børnene får, når de taler om og er interesserede i at vide noget om hvad fiskene spiser og drikker, og hvad de ikke tåler at spise, derved viser de deres empati for fisk, og andre levende væsener, som mennesker har pligt til at passe på.

Der er mulighed for læring, når børnene oplever at der er affald på deres legeområde, og taler med hinanden og pædagogen om at fiskene kan blive syge og dø af at spise en snuspose. Det er filosofi på børns præmisser, når de taler om at fiskene skal have lov til at svømme rundt, uden at der kastes affald ned i deres sø, og det er udtryk for empati og omtanke, når et barn tænker, at hvis nu fiskene var tørstige, så var det måske fint nok at de fik en flaske med noget at drikke.

Når pædagogen og børnene tager sig tid til at undersøge, hvad der kan være i søen, så kan det åbne for rige muligheder for at tale om helt andre temaer, som fx muligheden for at finde en flaskepost i vandet, med en hilsen fra en ukendt person, dermed udvides samtalen til et historisk og kulturelt niveau.

Gennem den slags hverdagsoplevelser med fiskene i søen erfarer børnene at alle levende væsener har værdi og skal behandles etisk.

Det bliver også tydeligt, hvordan børnene har udviklet gode sociale, sproglige og kognitive kompetencer, da tre piger fortæller forskeren, som besøger dem, om deres yndlingsfugl, fiskehejren, som lever ved søen i deres skovområde og spiser af de fisk, der svømmer i søen. Gennem en fælles, meget levende beretning, fortæller de, mens de viser med hænderne og kroppen, hvordan fiskehejren er så klog at den har fundet ud af at, når den står helt stille i kanten af søen, kan den narre fiskene til at tro, at der ikke er fare på færde og pludselig er de fanget af hejrens lange næb. Her bliver det klart, hvordan børnene har tilegnet sig en begyndende forståelse for naturens kredsløb.

Når børn opholder sig i naturen og gennem aktiv interaktion med naturen, sammen med pædagoger, der anerkender og imødekommer deres nysgerrighed og interesse, kan børn få en vigtig forståelse af, at de mange forskelligartede fugle, dyr og fisk alle sammen lever på hver deres måde og ved at studere dem kan man lære om deres forskellige levemåder, kostpræferencer, forplantningsmåder mv.

Gennem kendskab til og viden om naturens sammenhænge, udvikler børnene empati for alle levende væsener og de kan komme til at forstå at mennesker er en del af noget, der er større og vigtigere end behovsopfyldelse og forbrug af naturens ressourcer.

For at pædagogikken i naturbørnehaver kan beskrives som fuldstændig bæredygtig, skal den formå at rumme alle de fire bæredygtighedsperspektiver; det sociale, det økonomiske, det økologiske og klimamæssige og endelig også det perspektiv, der handler om demokratisk ledelse - og så skal pædagogikken desuden formå at skabe kobling mellem de filosofiske tanker om naturen med de materielle behov fx for rent vand og fødevarer og menneskers påvirkning af miljøet.

Samtidig må det fremhæves hvor vigtigt det er, at børn får mulighed for at indgå i forpligtende fællesskaber og få erfaring med demokratiske beslutninger, der tager hensyn til alle i gruppen og fællesskabet.

Projektet peger på, at udviklingen af bæredygtige pædagogikker har særligt gode betingelser i naturen, men at det samtidigt ikke er entydigt, hvordan bæredygtige pædagogikker forstås, hvorfor der identificeres et behov for at udvikle et mere nuanceret og detaljeret sprog for det.

Såvel pædagoger som forskere blev igennem og efter projektet bekræftet i at et samarbejde mellem praksis, uddannelse og forskning kan bidrage til udvikling af bæredygtige pædagogiske aktiviteter, der kan inkludere alle børn, også børn i udsatte positioner eller børn med særlige udfordringer og -behov.

For alle deltagere i projektet har det handlet om børns leg og læring ved og med vand, men det står også klart for deltagerne, hvor vigtigt det er med tid til fordybelse, tid til en langsom pædagogik, hvor børn og pædagoger kan være sammen og udforske det uventede, det, der pludseligt opstår i relationer og fænomener, som man kan tale om, vende tilbage til og blive klogere på.

Når børn får mulighed for at opleve og give udtryk for alle de følelser og tanker, de får i forbindelse med at være i naturen og møder voksne, som viser glæde, interesse og ansvarlighed for natur og miljø i hverdagen, så kan der skabes grundlag for varig interesse, respekt og ansvar for naturen.

Med andre ord, en pædagogik, der er i samklang med grundlæggende demokratiske samfundsmæssige værdier, og som sammenbinder relationer og livskvalitet i det pædagogiske arbejde, mener vi kan bidrage til børns trivsel i stærke fællesskaber, der har potentiale til at opfylde de fire bæredygtighedsperspektiver; social, økonomisk, økologisk og klimamæssig og demokratisk ledelse.

Projektets fund bekræfter at de nordiske lande på flere områder deler de samme forståelser af hvor betydningsfuldt det er, at børn gør sig deres egne erfaringer i og med naturen.

Vi ser et behov for at der bliver et tættere samspil mellem uddannelse, praksis og forskning, og vil arbejde for at studerende på pædagoguddannelsen involveres sammen med praksis-institutioner sådan at pædagoger og pædagogstuderende sammen, med natur som ramme,

kan arbejde med udvikling af bæredygtige pædagogikker og dermed skabe rammer om børns trivsel og deltagelse i fællesskaber.

Projektet er blevet gennemført som et aktionsforskningsprojekt, hvor der har været fokus på at skabe viden *sammen med* pædagogerne for at undersøge, eksperimentere og udvikle ny pædagogisk praksis og viden.

Referencer

Clark, A. 2023. Slow knowledge and the unhurried child. Routledge.

Ives, C. D., Abson, C. D., von Wehrden, H., Dorninger, H., Klaniecki, K. & Fischer, J. 2018. Reconnecting with nature for sustainability. *Sustainability Science*, 13:1389–1397.
<https://doi.org/10.1007/s11625-018-0542-9>

Madsen, K. D., Jørgensen, N. J. & Husted, M. 2023. Pædagogik for bæredygtighed i danske daginstitutioner – steder som støttestrukturer. *Nordisk Barnehageforskning*, vol. 19, no. 3.

Præstholm, S. og Hartmeyer, R. 2021. Børns naturdannelse. Center for Børn og Natur ved Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.